

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

ТЕОРІЯ МУЗИКИ

Програма

для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I-II рівнів акредитації

Спеціальність “Музичне мистецтво”

Спеціалізації: “Фортепіано”, “Теорія музики”,

“Оркестрові струнні інструменти”,

“Оркестрові духові та ударні інструменти”,

“Народні інструменти”, “Хорове диригування”

Київ – 2006

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

ТЕОРІЯ МУЗИКИ

Програма
для вищих навчальних закладів
культури і мистецтв I–II рівнів акредитації

Спеціальність
“Музичне мистецтво”

Спеціалізації:
“Фортепіано”, “Оркестрові струнні інструменти”,
“Оркестрові духові та ударні інструменти”, “Народні інструменти”,
“Хорове диригування”, “Теорія музики”

Київ 2006

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру навчальних закладів культури і мистецтв України

ТЕОРІЯ МУЗИКИ

Програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I–II рівнів акредитації. – Київ: “Фірма “ІНКОС”, 2006 – 28 ст.

Укладач	Г. А. Смаглій – відмінник освіти України, викладач-методист Харківського музичного училища ім. Б. М. Лятошинського
Рецензенти:	Т. С. Кравцов – доктор мистецтвознавства, заслужений діяч мистецтв України, професор Харківського державного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського Г. Г. Гадзюк – кандидат мистецтвознавства, викладач-методист Харківського музичного училища ім. Б. М. Лятошинського М. П. Коваль – викладач-методист Сумського вищого училища мистецтв і культури ім. Д. С. Бортнянського
Відповідальний за випуск	А. І. Ткаченко
Редактор	Л. В. Московченко

© Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв, 2006
© Смаглій Г. А., 2006

Обсяг курсу

для виконавських спеціалізацій:
загальних – 135 год.,
практичних – 78 год., заняття групові,
самостійних – 57 год;
для спеціалізації “Теорія музики”:
загальних – 243 год.,
практичних – 117 год, заняття групові,
індивідуальних – 39 год.,
самостійних – 87 год.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Предмет “ТЕОРІЯ МУЗИКИ” в музичних училищах, ліцеях, коледжах є складовою частиною професійної підготовки фахівців.

Мета предмета – здобуття студентами теоретичних знань та практичних навичок з основ теорії музики, необхідних для роботи майбутньому фахівцю як педагогу початкових спеціальних мистецьких навчальних закладів, концертмейстеру, артисту хору і оркестру, керівнику музичних колективів.

У результаті вивчення предмета в комплексі спеціальних, фундаментальних і професійно-орієнтованих дисциплін студенти мусять вміти самостійно розкрити авторський задум виконуваного твору на основі професійної оцінки взаємодії елементів музичної мови в єдності змісту і форми, керуючись художнім смаком, відчуттям стилю та інтуїцією.

Крім аудиторних занять, у навчальних планах передбачено години на самостійну роботу студентів, метою якої є активізація розумової діяльності, розвиток індивідуальних творчих здібностей, формування потреби у студента безперервного, самостійного поповнення знань. Завданням самостійної роботи студента є навчитися працювати над літературою, нотним і аудіоматеріалом, свідомо і творчо використовувати набуті знання. Зміст самостійної роботи студента визначається навчальною програмою з теорії музики і методично обґрунтованих вимог викладача предмета. На самостійну роботу можуть виноситися менш складні за змістом теми, окремі розділи тем, які не потребують безпосереднього керівництва викладача.

Для забезпечення самостійної роботи студента мають бути створені пакети матеріалів для різних спеціалізацій, до яких увійдуть списки основної і додаткової літератури, перелік і види завдань, методичні рекомендації по їх виконанню. Види завдань можуть включати роботу з підручником, з довідковою літературою, розробку конспектів, тестів, виготовлення наочних посібників, написання рефератів, доповідей. Результати поточного контролю у формі усної співбесіди, письмового опитування, тестування, гри на фортепіано чи інших інструментах, співи виносяться у загальний підсумок з предмета.

В основу запропонованих тематичних планів покладено такі міркування:

- послідовність тем має забезпечити отримання студентами системних знань. Це вимагає концентрованого викладу тематичного матеріалу. Так, тему “Музичний звук” пропонується вивчати в усіх основних проявах: однозвучності – власне звук, двозвучності – інтервал, багатозвучності – акорд. В однозвучності музичний звук має висоту, тривалість, гучність і тембр, а у двозвучності та багатозвучності – ще й фонізм. Крім того, вивчення інтервалів і акордів після традиційно першої теми “Музичний звук” має і суто практичне значення. Воно дозволяє глибше усвідомити роль обертонового звукоряду у формуванні багатьох елементів музичної мови, інтегрувати знання студентів, які вони отримали у початкових спеціальних мистецьких навчальних закладах і, що особливо важливо, розширити коло практичних завдань на початковому етапі вивчення теорії музики;
- тема “Нотне письмо” у запропонованому обсязі має переважно практичне значення. Засвоївши її, студент зможе зрозуміти і прочитати нотний текст будь-яких творів;
- історичний підхід обумовив послідовність вивчення ладової організації музичної мови: від ладів народної музики, які сформувалися як монодичні системи, до мажору і мінору, що стали основою ладо-гармонічної системи. З їх утвердженням одним з найдієвіших засобів музичного розвитку став модуляційний процес. Хроматизація мажору і мінору, а саме, внутрішньо-ладова альтерація та викликаний нею енгармонізм інтервалів і багатьох акордів, привела до руйнування традиційної тональності і появи різних ангемітонних і гемітонних звукорядів;
- враховуючи, що розвиток музичної мови йшов у напрямку ускладнення її елементів, доцільно в процесі навчання кілька разів по-

вертатися до попередніх тем, щоразу на вищому і складнішому рівні. Такий підхід дозволить студенту поступово, йдучи від простого до складного, якісніше засвоїти матеріал;

- на завершення курсу всі елементи музичної мови, їх художньо-естетична сутність і взаємодія розглядаються на основі мелодії, в якій розкриваються їх безмежні виражальні можливості та різноманітні прояви;
- знайомство з періодом, враховуючи його смислове і конструктивне значення у гомофонній музиці, з простими, складними і циклічними формами дозволяє інтегрувати всі елементи музичної мови, формує початкове розуміння музичних жанрів і стилів.

Введення в курс “Теорії музики” основ аналізу музичних творів (форм) обумовлено усвідомленням цілісності музичного мислення на всіх етапах музичної освіти. Такий підхід дозволяє подолати суперечності між технологічним змістом традиційного курсу елементарної теорії музики і серйозними творчими завданнями, які висувають програмові вимоги з фаху. Засвоєння курсу теорії музики також має бути тісно пов’язане з музичною літературою і сольфеджіо, де через слуховий аналіз та інтонаційно-слухові вправи розвивається вміння аналізувати і усвідомлювати музику.

Теоретичний матеріал слід опрацьовувати через усні та письмові завдання, гру вправ на фортепіано та фахових інструментах, через аналіз елементів музичної мови та форми на музичних прикладах широкого історичного та стилістичного діапазону, залучаючи твори, які студенти грають по спеціальності. Усні та письмові завдання передбачають побудову і запис звукорядів (обертонових, діатонічних, хроматичних, штучних), інтервалів і акордів (окремих та в ланцюжках, в тональності і від звука – нестійких і дисонуючих з розв’язанням), вправи на транспозицію, групування тривалостей згідно з традиціями, що склалися в інструментальній та вокальній музиці тощо.

Для рубіжного контролю знань можна запровадити тести в усній чи письмовій формі. Вони дадуть можливість розширити спектр методичних прийомів викладача, привчать студента мислити системно, зосереджувати увагу на найсуттєвішому, розвивати логічне мислення. За певних умов тестові завдання можуть стати посібником для самопідготовки студентів не тільки до контрольної роботи, але й до іспиту з предмета. Застосування тестового контролю дає викладачу можливість удосконалити методику вивчення предмета студентами.

Умовно тестові завдання можуть бути кількох рівнів. Так, перший рівень має показати репродуктивні знання студентів. Вони мусять визначити конкретні елементи музичної мови у запропонованому нотному тексті, дати їх визначення у коротких і однозначних відповідях.

Другий рівень має показати продуктивні знання і навички студентів у записі окремих елементів музичної мови та їх блоків. Відповіді мусять бути більш розгорнутими і вичерпними з точки зору точних знань.

Третій рівень має продемонструвати готовність до творчості. Це дописування фрагментів мелодії, створення мелодій у межах заданої теми, підбір акомпанементу, виконання модуляцій, кадансів, дописування другого голосу тощо. Незважаючи на те, що завдання виконуються за певними правилами, вони будуть багатоваріантними і до певної міри непередбачуваними, що є ознакою наявності елементів творчості.

Грамотне виконання письмових завдань виробляє практичні навички оформлення нотного тексту за всіма правилами нотної графіки, що позитивно вплине на запис диктантів і цифровок на уроках сольфеджіо, на виконання вправ з гармонії, аналізу, поліфонії.

Цікавим для студентів може бути розгадування музичних кросвордів, побудованих за тематичним принципом, самостійне їх складання, як і складання тестів, де головним критерієм виконання є вміння виділити ключові знання, грамотно сформулювати запитання, підібрати альтернативні відповіді.

Якщо є відповідна матеріально-технічна база, можливе застосування модульної техніки, яка дозволить студенту, користуючись пакетами інформації, вибірково засвоювати матеріал, планувати швидкість його вивчення, що забезпечить більш ефективне, індивідуальне і диференційоване навчання.

Гра на фортепіано допоможе не тільки практично засвоїти теоретичний курс; вона сприятиме розвитку музичного слуху, оволодінню грою на інструменті, накопиченню музичних слухових уявлень. Вивчення напам'ять і виконання уривків з музичної літератури підніме загальний художній рівень студента.

Після викладу кожної теми необхідно дати вичерпне роз'яснення, в яких підручниках і посібниках слід прочитати той чи інший матеріал, які практичні завдання виконати. Особливої уваги потребують теми розділу "Музичні форми". Їх слід викладати з орієнтацією на практичне застосування знань, а не підмінювати курс аналізу музич-

них творів, котрий згідно з навчальними планами буде вивчатися на старших курсах.

Основою практичних робіт має бути короткий тренувальний аналіз форми музичного твору чи уривку у взаємозв'язку з елементами музичної мови. Враховуючи отримані в музичній школі чи ліцеї елементарні уявлення про музичні форми, вправи з аналізу варто включати у практичну роботу раніше, ніж цей матеріал буде вивчатися більш поглиблено. Водночас, при вивченні музичних форм необхідно поглиблювати знання з усіх попередніх тем. Студентам виконавських спеціалізацій доцільно обмежитися аналізом мелодій, оскільки відведені на теорію музики у навчальних планах години дозволяють лише познайомитися з загальними принципами формоутворення і вивчити період.

Згідно з навчальними планами наприкінці першого семестру проводиться залік, а наприкінці другого семестру – іспит, де передбачається письмова робота й усна відповідь за білетом. Письмова робота виконується на останньому занятті, час виконання – 45 хвилин. Вона може містити 5–7 завдань, зокрема такі:

- записати в тональності ... (від звука ...) тетрахорд, гаму, інтервал, акорд в ключі ...;
- визначити записані у різних ключах тетрахорд, гаму, інтервал, акорд, секвенцію, модуляцію;
- дописати пропущені у будь-якому голосі звуки вказаних акордів (у тісному та широкому розташуванні);
- визначити мотив секвенції, дописати відсутні ланки, завершити кадансом у початковій (іншій) тональності;
- виписати з обертонового звукоряду звука ... обертони ..., визначити інтервал (акорд), який вони утворюють, розв'язати;
- записати енгармонічну заміну діатонічного інтервалу на хроматичний, розв'язати;
- музичний фрагмент (чотириголосся) записати у вигляді партитури для струнного квартету (чи іншого складу);
- виконати групування тривалостей та транспонувати мелодію на інтервал або за допомогою ключа ...;
- записати акорди по цифрованому басу;
- дописати другий голос до мелодії;
- підписати функціональний бас до мелодії;
- визначити жанр ритмічного рисунка, скласти мелодію;
- до звуковисотної лінії підібрати ритмічний рисунок на 8–10 тактів, визначити жанр, записати тощо.

Усна відповідь за білетом передбачає знання головних теоретичних положень та музичної термінології, практичні завдання на фортепіано, аналіз нотного тексту.

Вправи на фортепіано доцільно зосередити на таких завданнях:

- гра секвенцій (одно-дво-три-чотириголосних) діатонічних, хроматичних і транспонуючих у висхідному, низхідному напрямках з різним кроком;
- виконання мелодій з мелізмами, знаками скорочення і спрощення нотного запису, зі складним ритмічним рисунком, у складних, мішаних і змінних розмірах, записаних у різних ключах;
- виконання акордових ланцюжків у формі однотонального або модулюючого в тональність першого ступеня спорідненості періоду в тісному розташуванні акордів, по цифровці або цифрованому басу з ритмічним оформленням;
- транспонування мелодії, двоголосся або багатоголосного фрагменту тощо.

Для аналізу слід пропонувати мелодію, музичні твори, що мають просту і ясну будову, з репертуару наближеного до спеціальності студента. Це різновиди періодів, прості дво- і тричастинні форми, теми варіацій, експозиції фуг, сонат, окремі частини циклічних та складних форм. Аналізуючи твір, студент мусить виявити розуміння одноголосся і багатоголосся (склад, фактуру), орієнтацію в будові музичної форми, розкрити зв'язок форми і тонального плану, дати характеристику прийомам розвитку, кадансам тощо. Наприкінці бажано узагальнити деякі спостереження щодо стильових ознак та художньо-образного змісту твору.

Зі спеціалізації “Теорія музики” передбачено, крім групових занять, ще індивідуальні та виконання курсових робіт за такими можливими напрямками:

- порівняльна характеристика окремих розділів, тем різних підручників з елементарної теорії музики з точки зору їх логічності, повноти і доступності викладу, сучасності їх змісту;
- аналіз добору ілюстративного матеріалу, спрямованості та обсягу практичних завдань у різних посібниках і підручниках з теорії музики;
- виражальність елементів музичної мови – темпоритму, ладу, гармонії, тематизму, тональних планів, форми в окремих творах, циклах, жанрах народної і професійної музики;

- реферати з окремих тем курсу теорії музики, які в підручниках викладені неповно, поверхово або зовсім відсутні, хоча для розуміння певних музичних явищ мають велике значення;
- порівняльна характеристика музичного втілення одного образу, одної теми, почуття, події у творах різних композиторів, різних епох, стилів, культурних традицій тощо.

Теми курсових робіт мають розвивати критичний підхід до будь-якої інформації – усної чи друкованої. Це особливо важливо в наш час, коли студентам доводиться користуватись у значній мірі застарілою літературою. Робота з довідковою літературою, словниками, енциклопедіями та спеціальними виданнями, використання праць із суміжних і несуміжних предметів при підготовці курсових робіт принесе велику користь майбутнім фахівцям.

Враховуючи скромний багаж професійних знань студентів першого курсу, відсутність навичок аналізу музичних явищ та невміння узагальнювати результати, а також обмаль часу на їх підготовку – всього три години, курсові роботи мають бути переважно реферативного характеру. Студент має продемонструвати навички в доборі і опрацюванні теоретичного і нотного матеріалу, складанні бібліографічних показників, вміння коректно цитувати першоджерела, грамотно записувати свої спостереження і висновки. Залік курсових робіт бажано проводити як семінар чи конференцію, де студенти отримують перший досвід публічного виступу, а також ознайомляться з роботами однокурсників.

Зразок екзаменаційного письмового завдання з теорії музики для виконавських спеціалізацій

1. Виписати з обертонового звукоряду “В” четвертий і сьомий обертони, визначити інтервал, вказати тональності, в яких він зустрічається;
2. Записати терцквартакорди, в яких терцією буде “а”;
3. Визначити інтервал (записаний у ключі “До”), розв’язати;
4. Зробити групування, транспонувати;
5. Дописати секвенцію, завершити кадансом у початковій тональності;
6. Дописати пропущені звуки в акордах (акорди записані на двох нотних станах у широкому розташуванні);
7. Діатонічний інтервал (в.2) записати як хроматичний, розв’язати.

Зразки екзаменаційних білетів для виконавських спеціалізацій

Білет № 1

- Музичний звук, його властивості.
- Виконати на фортепіано:
  - висхідну діатонічну секвенцію (одноголосний мотив), крок – секунда;
  - акордову послідовність по цифрованому басу (4–8 тактів);
  - мелодію в ключі “До”;
- Аналіз мелодії: А. Штогаренко, “Наливайся, калино”.

Білет № 2

- Короткі відомості з історії нотації.
- Виконати на фортепіано:
  - низхідну хроматичну секвенцію (мотив двоголосний), крок – терція;
  - мелодію (складний ритмічний рисунок із синкопами);
  - акордову послідовність по цифровці (4 такти), скласти друге речення.
- Аналіз мелодії: Ф. Шуберт, “Вечірня серенада”.

Білет № 3

- Лад та його елементи.
- Виконати на фортепіано:
  - висхідну транспонуючу секвенцію (одноголосний мотив), крок – один тон;
  - транспонувати мелодію в тональність на м.3 вгору;
  - акордову послідовність по цифровці.
- Аналіз мелодії: укр. нар. пісня “Ой у полі могила”.

Зразок екзаменаційного письмового завдання з теорії музики для спеціалізації “Теорія музики”

- Виписати з обертонового звукоряду “Е” п'ятий, шостий, сьомий та дев'ятий обертони, визначити акорд, тональність, розв'язати.
- У мелодії виконати групування і транспонувати на м.3 вниз.
- Дописати в акордах пропущений звук (акорди записані на двох нотних станах, у різних ключах, різних розташуваннях і мелодичних положеннях).

- Визначити акорди у мотиві секвенції, записати секвенцію, завершити кадансом у паралельній тональності.
- Інтервал (м. 7) записати як хроматичний, розв'язати.
- Визначити інтервал (записаний у ключі “До”), розв'язати.
- Музичний фрагмент (чотириголосся) записати для струнного квартету.

Зразки екзаменаційних білетів для спеціалізації “Теорія музики”

Білет № 1

- Характеристика музичного звука. Музична система. Явище резонансу.
- Виконати на фортепіано:
  - низхідну діатонічну секвенцію (мотив дво-триголосний), крок – терція;
  - акордову послідовність (цифровка 8–10 акордів);
  - мелодію (в ключі “До” з мелізмами).
- Цілісний аналіз нотного тексту: укр. нар. пісня “Ой лугами-берегами” в обробці М. Леонтовича.

Білет № 2

- Музичний стрій. Формування хроматико-енгармонічного строю.
- Виконати на фортепіано:
  - висхідну хроматичну секвенцію (мотив три-чотириголосний), крок – секунда;
  - акордову послідовність (перше речення періоду), скласти друге речення з модуляцією в тональність доміанти;
  - мелодію (із складним ритмічним рисунком, синкопами);
- Цілісний аналіз нотного тексту: В. Косенко, 24 п'єси для фортепіано, № 7;

Білет № 3

- Історія нотного письма. Системи ключів. Використання їх у музиці.
- Виконати на фортепіано:
  - низхідну транспонуючу секвенцію (мотив чотириголосний), крок – один тон;

- мелодію (зі знаками скорочення і спрощення нотного запису);
  - акордову послідовність (по цифрованому басу).
3. Цілісний аналіз нотного тексту: М. Лисенко, “Сумний спів”.

Приблизний тематичний план для спеціалізації:
фортепіано, оркестрові струнні інструменти, оркестрові духові та ударні інструменти, народні інструменти, хорове диригування (заняття групові)

Перший семестр, 18 тижнів

№ п/п	Найменування теми	Аудитор-ні години	Само-стійні
Вступ			
1	Музичний звук	2	
2	Музична система. Музичний стрій	2	
3	Інтервали	2	3
4	Акорди	2	3
5	Нотне письмо	8	2
6	Ритм. Особливі види поділу тривалостей	2	3
7	Метр. Тактовий розмір	2	3
8	Групування тривалостей. Синкопа	4	2
9	Лад. Натуральний мажор. Натуральний мінор. Тональність. Транспозиція	2	3
10	Інтервали у натуральному мажорі натуральному мінорі	4	2
11	Виразальність діатонічних інтервалів	2	2
12	Лади народної музики	2	2
Практичне заняття		2	2
Всього за перший семестр		36	27

Другий семестр, 21 тиждень

13	Акорди у натуральному мажорі і натуральному мінорі	4	3
14	Види мажору і мінору. Інтервали у гармонічних ладах	4	4
15	Акорди у гармонічних ладах. Збільшений тризвук	4	3
16	Модуляція. Хроматична гама	4	3

№ п/п	Найменування теми	Аудитор-ні години	Само-стійні
17	Ладова альтерація	2	2
18	Хроматичні інтервали	4	3
19	Мелодія	6	4
20	Музичні склади та фактура	4	2
21	Будова музичної мови. Період	4	2
Практичні заняття		4	4
Контрольний урок		2	
Всього за другий семестр		42	30
Обсяг курсу всього		78	57

ЗМІСТ ПРЕДМЕТА

Перший семестр Вступ

Мета і завдання курсу “Теорія музики” в комплексі музично-теоретичних дисциплін.

Тема 1. Музичний звук

Музика – мистецтво звукових образів. Характеристика музичного звука. Обертони. Резонанс і його значення в музичній практиці.

Тема 2. Музична система. Музичний стрій

Музична система і її елементи: звукоряд, регістри, октави. Музичний стрій. Хроматико-енгармонічний (рівномірно-темперований) стрій. Музичний стрій і виконавська практика.

Тема 3. Інтервали

Визначення, назви і позначення інтервалів. Класифікація: прості, складні, мелодичні, гармонічні (консонанси і дисонанси), акустичні і ладові (стійкі, нестійкі, діатонічні, хроматичні), енгармонічні, взаємообернені інтервали.

Тема 4. Акорди

Визначення, назви і позначення акордів терцієвої структури (тризвук, септакорди, нонакорди), їх різновиди. Обернення тризвуків і септакордів, їх назви і позначення. Виклад акордів (повні, неповні). Коротко про акорди нетерцієвої будови.

Тема 5. Нотне письмо

Визначення нотного письма. Короткі відомості з історії нотації. Основні елементи сучасного нотного письма: ноти, нотоносець (нотний стан); ключі “До”, “Соль”, “Фа”; знаки альтерації, паузи, знаки збільшення тривалостей; літерне та складове позначення звуків. Хорова, оркестрова і ансамблева партитура.

Знаки спрощення і скорочення нотного письма. Запис динаміки, темпу, штрихів, агогіки. Найуживаніші італійські терміни. Нові елементи нотного запису музики ХХ ст. Запис і розшифровка мелізмів: форшлаг, нахшлаг, групето, мордент, трель.

Тема 6. Ритм. Особливі види поділу тривалостей

Визначення ритму. Основні ритмічні одиниці: ціла, половинна, четвертна, восьма, шістнадцята, тридцять друга. Особливі види поділу тривалостей. Ритмічний рисунок. Поліритмія.

Тема 7. Метр. Тактовий розмір

Визначення метру і розміру. Такт, затакт. Класифікація розмірів: прості, складні, мішані і змінні. Форма запису тактового розміру. Основні диригентські схеми. Поліметрія.

Тема 8. Групування тривалостей. Синкопа

Визначення групування. Групування тривалостей в інструментальній, хоровій і вокальній музиці.

Взаємодія метру і ритму. Синкопа: міжтактова, внутрішньотактова, міждольова, внутрішньодольова.

Тема 9. Лад. Натуральний мажор. Натуральний мінор. Тональність. Транспозиція

Визначення ладу. Елементи ладу: звукоряд, ступені (стійкі, нестійкі, основні, побічні), гама, тетракорд, пентакорд; тяжіння (напрямок, інтенсивність), функції, інтервали, акорди.

Натуральний мажор. Структура звукоряду, тонічний тризвук, тяжіння.

Натуральний мінор. Структура звукоряду, тонічний тризвук, тяжіння.

Визначення тональності. Літерне і складове позначення тональності. Ключові знаки. Квінтове коло тональностей. Паралельні, одноіменні і однотерцієві тональності.

Транспозиція. Способи транспонування. Транспонуючі інструменти.

Виразальність ладу і тональності.

Тема 10. Інтервали у натуральному мажорі і натуральному мінорі

Інтервали на ступенях мажору і мінору. Розв'язання нестійких консонуючих інтервалів. Розв'язання дисонуючих інтервалів (секунд, септим, збільшених кварт, зменшених квінт).

Тема 11. Виразальність діатонічних інтервалів

Інтервал – найважливіший елемент музичної мови. Виразальність мелодичних інтервалів. Виразальність гармонічних інтервалів.

Тема 12. Лади народної музики

Маломісткі звукоряди: трихорди, тетрахорди, пентахорди.

Семиступеневі мажорні лади: іонійський, міксолідійський, лідійський. Семиступеневі мінорні лади: еолійський, фрігійський, дорійський, локрійський (гіпофрігійський). Змінні лади. Лади зі збільшеними секундами. Пентатоніка.

Лади української народної і професійної музики.

Другий семестр

Тема 13. Акорди у натуральному мажорі і натуральному мінорі

Тризвуки на ступенях мажору і мінору. Розв'язання нестійких мажорних і мінорних тризвуків та їх обернень. Розв'язання зменшеного тризвука і його обернень.

Септакорди на ступенях мажору і мінору. Розв'язання D_7 , VII_7 , II_7 з оберненнями. Домінантовий нонакорд – D_9 , в мажорі.

Тема 14. Види мінору і мажору. Інтервали у гармонічних ладах

Три види мінору: натуральний, гармонічний, мелодичний. Випадкові знаки. Гама повного мінору.

Три види мажору: натуральний, гармонічний, мелодичний. Випадкові знаки. Гама повного мажору. Одноіменний мажоро-мінор.

Тритони і характерні (хроматичні) інтервали у гармонічних ладах: зб.2, зм.7, зм.4, зб.5, їх розв'язання.

Тема 15. Акорди у гармонічних ладах

Характерні інтервали гармонічних ладів у складі акордів. Зменшені та збільшені тризвуки, їх обернення, розв'язання. Енгармонізм обернень збільшеного тризвука.

Зм. VII_7 , енгармонізм обернень, розв'язання. D_7 , II_7 , їхні обернення, розв'язання. Домінантовий нонакорд (D_9) у гармонічному мажорі і мінорі з розв'язанням.

Тема 16. Модуляція. Хроматична гама

Визначення модуляції. Діатонічна спорідненість тональностей (перший ступінь спорідненості). Тональна модуляція. Модуляція з закріпленням (довершена) та тимчасова модуляція (недовершена) – відхилення. Роль акордів доміантової групи (D_7 і його обернень) у модуляційному процесі.

Хроматична гама. Залежність її правопису від діатонічної спорідненості тональностей. Варіанти нотації хроматичної гами.

Тема 17. Ладова альтерація

Визначення ладової альтерації. Позначення альтерованих ступенів. Ладова альтерація в мажорі: $-2+$, $4+$, -6 . Ладова альтерація в мінорі: -2 , $-4+$, $7+$.

Тема 18. Хроматичні інтервали

Хроматизація діатонічних інтервалів в альтерованих ладах. Енгармонізм хроматичних інтервалів. Розв'язання зб.6, зм.3, дв.зб.4, дв.зм.5, дв.зб.1. Розв'язання зб.2, зм.7, зм.4, зб.5 та тритонів в альтерованих ладах.

Ладова альтерація як засіб збагачення гармонії [$D_7 (+5)$, $D_7 (-5)$].

Тема 19. Мелодія

Визначення мелодії. Вокальна та інструментальна мелодія.

Мелодична лінія. Структура мелодії, цезури. Принципи розвитку мелодії: повторність, варіювання, варіантність, секвенція, контраст, розгортання. Вершина – джерело. Кульмінація, її типи. Кульмінаційна зона. Прохідні та допоміжні хроматичні звуки як засіб збагачення мелодії. Мелодія і акомпанемент. Мелодія і тема.

Тема 20. Музичні склади і фактура

Визначення музичного складу. Монодичний склад, поліфонічний (імітаційний, неімітаційний – підголосковий і контрастний), гармонічний (акордовий, гомофонний).

Визначення фактури. Фактура в гармонічному складі: гармонічна і ритмічна фігурація, неакордові звуки, педалі, органний пункт.

Тема 21. Будова музичної мови. Період

Структурованість музичного твору. Цезури. Різноманітні побудови: мотиви, фрази. Період та його будова: речення, каданси. Типи періодів: квадратний, неквадратний, розширений, доповнений, скорочений, повторної і неповторної будови, єдиної будови.

Застосування у музиці.

**Приблизний тематичний план для спеціалізації
“Теорія музики” (заняття групові)**

Перший семестр, 18 тижнів

№	Найменування теми	Аудиторні години	Самостійні
Вступ			
1	Музичний звук. Музична система	3	1
2	Музичний стрій	3	2
3	Інтервали	3	3
4	Акорди	4	3
5	Нотне письмо	10	4
6	Ритм. Особливі види поділу тривалостей. Поліритмія	3	2
7	Метр. Тактовий розмір. Групування тривалостей	3	2
8	Взаємодія метру і ритму. Синкопа. Геміола	3	2
9	Ладова організація музичної мови. Елементи ладу	3	3
10	Лади народної і професійної музики	6	3
11	Натуральний мажор. Натуральний мінор. Тональності. Транспозиція	3	4
12	Інтервали в натуральному мажорі і натуральному мінорі	3	4
13	Виразальність діатонічних інтервалів	2	3
14	Акорди у натуральному мажорі і натуральному мінорі	3	2
15	Розв’язання септакордів у діатоніці	2	2
Підсумкове заняття		1	
Всього за перший семестр		54	40

Другий семестр, 21 тиждень

№	Найменування теми	Аудиторні години	Самостійні
16	Види мажору і мінору. Одноіменний мажоро-мінор	3	2
17	Інтервали та акорди у гармонічних ладах. Збільшений тризвук	6	2

№	Найменування теми	Аудиторні години	Самостійні
18	Модуляція. Хроматична гама	4	2
19	Ладова альтерація в мажорі і мінорі	2	2
20	Хроматичні інтервали альтерованих ладів	4	2
21	Альтеровані акорди	3	2
22	Штучні звукоряди	2	1
23	Мелодія	4	3
24	Музичні склади і фактура	6	3
25	Будова музичної мови. Період	4	2
26	Прості форми	5	2
27	Складна тричастинна форма	2	2
28	Рондо	2	2
29	Варіації	2	2
30	Сонатна форма	3	2
31	Циклічні форми	3	2
Практичні заняття		3	4
Захист курсових робіт		3	10
Контрольне заняття		2	
Всього за другий семестр		63	47
Обсяг курсу		117	87

ЗМІСТ ПРЕДМЕТА

Перший семестр

Вступ

Основні художні закономірності музики. Елементи музичної мови, їх взаємодія. Єдність змісту і форми. Українська музика – невід’ємна частина світової музичної культури.

Мета, завдання і короткий зміст курсу “Теорія музики”. Огляд підручників, навчальних посібників, методичної літератури.

Тема 1. Музичний звук. Музична система

Звук як фізичне явище і як відчуття. Характеристика музичного звука: висота, тривалість, гучність, тембр. Обертонний звукоряд. Явище резонансу і його значення у музичній практиці.

Музична система і її елементи: ступені, звукоряд, діапазон, регістри, октави. Основні і похідні ступені.

Тема 2. Музичний стрій

Визначення музичного строю. Історія формування хроматико-енгармонічного строю: піфагорів стрій, гармонічний стрій, нерівномірно-темперовані строї, рівномірно-темперований стрій. Камертон.

Музичний стрій і виконавська практика.

Тема 3. Інтервали

Визначення інтервалу. Класифікація інтервалів: прості, складені, мелодичні, гармонічні (фонізм, консонанси, дисонанси), діатонічні, хроматичні, енгармонічні, акустичні, ладові (стійкі, нестійкі), взаємоберненні.

Тема 4. Акорди

Визначення акорду. Акорди терцієвої будови: тризвуки, септакорди, нонакорди, їхні види. Консонуючі і дисонуючі акорди. Обернення тризвуків і септакордів, їх назви і позначення.

Акорди зміненої терцієвої будови: неповні акорди, з заміненними тонами (Д7 з секстою, VII7 з квартою), акорди з доданими тонами.

Акорди нетерцієвої будови: моноінтервальні (квартакорди, кластери), поліінтервальні (утриманої і неутриманої структури), тематичні акорди.

Виклад акордів: дублювання тонів; тісне, широке, мішане розташування; мелодичне положення.

Тема 5. Нотне письмо

Визначення нотного письма. Історія розвитку: літери, невми, реформа Гвідо Аретинського, давньоруська знаменна нотація, мензуральна нотація, цифрові форми запису музики (табулатура, цифрований бас).

Сучасна нотація: ноти, паузи, знаки збільшення тривалостей, запис особливих видів поділу тривалостей, нотний стан, нитка, ключі “До”, “Соль”, “Фа”. Форми запису багатоголосної музики: оркестрова, ансамблева і хорова партитури.

Знаки спрощення і скорочення нотного письма. Запис динаміки, темпу, артикуляції (штрихів). Найуживаніші італійські музичні терміни.

Запис орнаментики. Мелізми: форшлаг, нахшлаг, мордент, групето, трель. Розшифровка мелізмів у музиці різних епох і стилів.

Недосконалість сучасної нотації. Нові елементи нотного запису музики ХХ ст.

Тема 6. Ритм. Особливі види поділу тривалостей

Визначення ритму. Теорія музичного ритму Аристоксена. Основні ритмічні одиниці. Особливі види поділу тривалостей: тріоль, дуоль, квартоль, квінтоль та інші.

Ритмічний рисунок, ритмічні акценти. Темп і ритмічні одиниці. Поліритмія.

Ритм, темп, жанр.

Тема 7. Метр. Тактовий розмір. Групування тривалостей

Визначення метру і розміру. Метричні акценти. Такт, затакт. Класифікація розмірів: прості, складні, мішані, змінні. Форми запису тактового розміру. Основні диригентські схеми. Поліметрія.

Групування тривалостей в інструментальній, вокальній та хоровій музиці. Випадки порушення правил групування.

Тема 8. Взаємодія метру і ритму. Синкопа. Геміола

Взаємодія метру і ритму. Визначення синкопи. Види синкоп: міжтактова, внутрішньотактова, міждольова, внутрішньодольова. Геміола.

Послаблення регулярної метрики і посилення ролі ритму в музиці ХХ ст.

Тема 9. Ладова організація музичної мови. Елементи ладу

Визначення ладу. Елементи ладу: ступені (стійкі, нестійкі), основні, побічні; звукоряд, тетракорд, пентакорд, гексахорд, гама; тяжіння (напрямок, інтенсивність), функції (постійні, змінні, основні, побічні), інтервали, акорди.

Тема 10. Лади народної і професійної музики

Маломісткі звукоряди: трикорди, тетракорди, пентакорди. Монодичні лади. Пентатоніка, грецькі лади, церковні лади. Натуральні семиступеневі лади: іонійський, міксолідійський, лідійський, еолійський,

фрігійський, дорійський, локрійський (гіпофрігійський). Лади зі збільшеними секундами. Змінні лади. Поліладовість.

Лади української музики: маломісткі звукоряди, лади на основі маломістких звукорядів, семиступеневі мажорні і мінорні лади.

Тема 11. Натуральний мажор. Натуральний мінор. Тональності. Транспозиція

Ладогармонічна система. Натуральний мажор: звукоряд, тетрахорди, тонічний тризвук, система тяжінь. Натуральний мінор: звукоряд, тетрахорд, тонічний тризвук, система тяжінь.

Тональність, гама. Позначення тональностей. Ключові знаки. Квінтове коло тональностей, енгармонізм мажорних і мінорних тональностей. Політональність.

Транспозиція. Способи транспонування, використання у музичній практиці. Транспонуючі інструменти.

Виразальні можливості ладу і тональності.

Тема 12. Інтервали у натуральному мажорі і натуральному мінорі

Діатонічні інтервали на ступенях натурального мажору і натурального мінору. Розв'язання нестійких консонансів. Розв'язання дисонансів – секунд, септим, тритонів (зб.4, зм.5).

Тема 13. Виразальність діатонічних інтервалів.

Інтервал – найважливіший елемент музичної мови. Значення ладу (стійкості або нестійкості ступенів інтервалу), тонової і ступеневої величини, напрямку руху, регістру, темпоритму, динаміки для виразальності мелодичного інтервалу.

Виразальність гармонічних інтервалів. Перевага консонансів над дисонансами у двоголоссі. Роль гармонічних інтервалів у багатоголоссі поліфонічного і гармонічного складу.

Тема 14. Акорди в натуральному мажорі і натуральному мінорі

Терцієві акорди у натуральному мажорі і натуральному мінорі. Гармонічні функції акордів. Розв'язання нестійких мажорних і мінорних тризвуків з оберненнями.

Розв'язання зменшеного тризвуку з оберненнями.

Розв'язання Д₇, VII₇, II₇ з оберненнями.

Тема 15. Розв'язання септакордів у діатоніці

Розв'язання септакордів на функціональній основі. Розв'язання септакордів на основі мелодичних зв'язків. Плавне голосоведіння – основний принцип при розв'язанні септакордів у діатоніці.

Другий семестр

Тема 16. Види мажору і мінору

Три види мажору: натуральний, гармонічний, мелодичний. Випадкові знаки. Гама повного мажору. Інтервали і акорди у трьох видах мажору (загальна характеристика).

Три види мінору: натуральний, мелодичний, гармонічний. Випадкові знаки. Гама повного мінору. Інтервали і акорди у трьох видах мінору (загальна характеристика).

Одноіменний мажоро-мінор та міноро-мажор. Інтервали і акорди в мажоро-мінорі (загальна характеристика).

Тема 17. Інтервали і акорди у гармонічних ладах. Збільшений тризвук

Інтервали, до складу яких увійшов VI ступінь гармонічного мажору. Характерні інтервали гармонічного мажору: зб.2, зм.7, зм.4, зб.5 та їх розв'язання. Енгармонізм характерних інтервалів. Тритони в гармонічному мажорі та їх розв'язання.

Акорди гармонічного мажору, до складу яких увійшов VI ступінь: зм. II₃, зб. VI₃, м. II₇, зм. VII₇, їх обернення та розв'язання. Енгармонізм обернень збільшеного тризвуку і обернень зменшеного септакорду.

Інтервали, до складу яких увійшов VII ступінь гармонічного мінору. Характерні інтервали гармонічного мінору: зб.2, зм.7, зм.4, зб.5 та їх розв'язання. Тритони в гармонічному мінорі та їх розв'язання.

Акорди гармонічного мінору, до складу яких увійшов VII+ ступінь. Розв'язання збільшеного тризвуку – зб. III₃ – та його обернень.

Тема 18. Модуляція. Хроматична гама

Паралельні, одноіменні, однотерцієві мажорні і мінорні тональності. Діатонічна спорідненість тональностей (перший ступінь спорідненості).

Тональна модуляція. Модуляція з закріпленням (довершена) і модуляція-відхилення (недовершена). Роль хроматизму у модуляційному процесі. Найуживаніші модуляційні акорди. Тональні плани у музичних творах.

Хроматична гама. Залежність її правопису від діатонічної спорідненості тональностей. Варіанти нотації.

Тема 19. Ладова альтерація

Визначення ладової альтерації. Позначення альтерованих ступенів.

Ладова альтерація в мажорі: –II+, IV+, –VI.

Ладова альтерація в мінорі: –II, –IV+, VII+. Особливості пониження IV ст.

Ладова альтерація як засіб збагачення мелодії і гармонії.

Тема 20. Хроматичні інтервали в альтерованих ладах

Хроматизація діатонічних інтервалів. Енгармонізм хроматичних (альтерованих) інтервалів. Розв'язання зм. 3, зб. 6, дв. зб. 1, дв. зм. 8, дв. зб. 4, дв. зм. 5. Розв'язання інших інтервалів в альтерованих ладах: зб. 2, зм. 7, зб. 5, зм. 4 та тритонів.

Тема 21. Альтеровані акорди

Альтеровані інтервали у складі акордів. Альтерація Π_7 , D_7 в мажорі і мінорі. Розв'язання альтерованих акордів та їх обернень. Енгармонізм альтерованих акордів. Використання в енгармонічних модуляціях.

Тема 22. Штучні звукоряди

Цілотоновий звукоряд (збільшений лад). Звукоряд тон-півтон і півтон-тон (зменшений лад, гама Римського-Корсакова). Застосування в музиці.

Нові системи організації музичних звуків. Додекафонія – 12-півтонова музична система. Втрата ладотональних зв'язків між звуками і посилення ролі фонізму співзвуч, ритму, динаміки, артикуляції, фактури. Деякі прийоми серійної техніки музичного розвитку. Застосування в музиці.

Тема 23. Мелодія

Визначення мелодії. Вокальна і інструментальна музика. Ведуча роль мелодичного начала в музиці. Мелодична лінія. Будова мелодії. Цезури. Ямбічні та хорейні мотивні форми. Вершина – джерело. Кульмінація, її типи.

Принципи розвитку мелодії: повторність (точна, варійована, варіантна, секвентна), контраст, розгортання.

Мелодія і акомпанемент. Мелодія і тема. Характерні риси мелодії у різних жанрах.

Тема 24. Музичні склади і фактура

Визначення музичного складу. Основні музичні склади: монодичний, поліфонічний (імітаційний, неімітаційний – підголосковий і контрастний), гармонічний (акордовий і гомофонний).

Музична фактура у гармонічному складі. Гармонічна і ритмічна фігурація, неакордові звуки, педалі, органний пункт. Взаємодія мелодії, гармонії і ритму як головних компонентів фактури.

Тема 25. Будова музичної мови. Період

Розчленованість музичного твору. Цезури. Різноманітні побудови: мотив, фраза. Типи періодів: квадратний, неквадратний, розширений, доповнений, скорочений; повторної і неповторної будови, період єдиної будови.

Різноманітність прояву періоду в різних жанрах і стилях.

Тема 26. Прості форми

Одночастинні форми. Куплетна і куплетно-варіаційна форма. Проста двочастинна форма. Співвідношення першої і другої частин, пісенно-танцювальна основа. Двочастинна безрепризна і двочастинна репризна форма.

Різноманітність прояву двочастинної форми в різних жанрах і стилях.

Проста тричастинна репризна форма. Два типи: з серединою, що розвивається, і з контрастною серединою. Значення середньої частини. Види репризи.

Різноманітність проявів тричастинної репризної форми в різних жанрах і стилях. Різниця між двочастинною репризною формою і тричастинною репризною формою.

Тема 27. Складна тричастинна форма

Основні риси складних форм. Складна тричастинна репризна форма. Будова, значення перших частин. Два типи середньої частини: тріо і епізод. Вплив середньої частини на характер репризи. Значення вступу і коди.

Різноманітність проявів складної тричастинної репризної форми в різних жанрах і стилях.

Тема 28. Рондо

Походження рондо. Назва частин. Класичне рондо: характер тематизму, співвідношення рефрену і епізодів. Призначення зв'язок і коди. Форма рондо в різних жанрах і стилях.

Тема 29. Варіації

Походження варіацій. Суть варіювання. Класичні варіації: можливість введення частин, не пов'язаних з темою. Значення фінальної варіації.

Класичні варіації в різних жанрах і стилях.

Тема 30. Сонатна форма

Будова сонатної форми: експозиція, розробка, реприза.

Структура експозиції: головна, сполучна, побічна і заключна партії.

Роль тональних співвідношень.

Розробка. Прийоми розвитку. Реприза, її різновиди.

Значення вступу і коди.

Сонатна форма в різних жанрах і стилях.

Тема 31. Циклічні форми

Основні риси циклічних форм. Прелюдія і fuga – найвищий прояв контрасту і єдності самостійних частин музичної композиції.

Старовинна сюїта, партита, програмні сюїти, соната, симфонія, концерт.

Рекомендована література

1. Смаглій Г., Маловик Л. Основи теорії музики. – Харків, 1998, 2001.
2. Якуб'як Я. Аналіз музичних творів (музичні форми). – Тернопіль, 1999.
3. Алексеев Б., Мясоєдов А. Элементарная теория музыки. – М., 1986.
4. Виноградов Г., Красовская Е. Занимательная теория музыки. – М., 1991.
5. Красинская Л., Уткин В. Элементарная теория музыки. – М., 1983.
6. Курс теории музыки. – Л., 1978.
7. Упражнения по элементарной теории музыки. – Л., 1986.

Додаткова література

1. Алексюк А. М. Организация самостоятельной работы студентов в условиях интенсификации навчання. Навчальний посібник. – К.: ІСДО, 1993.
2. Виноградов Г. Элементарна теорія музики та сольфеджіо. – К., 1973.
3. Сфремов К. Про можливі шляхи розвитку сучасної системи нотописання. – К., 1966.
4. Павлюченко С. Элементарна теорія музики. К., 1980.
5. Правдюк О. Ладові основи української народної музики. – К., 1961.
6. Тиц М. Про тематичну і композиційну структуру музичних творів. – К., 1962.
7. Юцевич Ю. Словник музичних термінів. – К., 1977.
8. Асаф'єв Б. Музыкальная форма как процесс. – М., 1971.
9. Громкова М. Т. Некоторые вопросы руководства самостоятельной работой учащихся-заочников. – Среднее специальное образование, № 2, 1985.
10. Дайри Н. Г. О сущности самостоятельной работы. – Народное образование, № 5, 1963. – С. 29–34.
11. Дудка Ф. Основы нотной графики. – К., 1977.
12. Казаков В. А. Самостоятельная работа студентов, ее информационно-методическое обеспечение. – К., 1990. – 15.
13. Келина Н., Волишник А., Лебец Л. Безмашинное программирование в курсе элементарной теории музыки. – К., 1985.
14. Кузнецова О. А., Келина Н. Л. Теория музыки. Суперконтроль. В 2-х частях. – Харьков, 2004.
15. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. – М., 1980. – С. 150.
16. Рети Р. Тональность в современной музыке. – Л., 1967.
17. Тюлин Ю. Натуральные и альтерированные лады. – М., 1971.
18. Хвостенко В. Сборник задач и упражнений по элементарной теории музыки. – М., 1973.

Навчальне видання

ТЕОРІЯ МУЗИКИ

Програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв
I–II рівнів акредитації.

Укладач Г. А. Смаглій

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 1,86. Наклад 100 прим.

Видавництво “Фірма “ІНКОС”
14116, м. Київ, вул. Маршала Рибалко, 10/8;
Тел./факс: (044) 206-47-29, 206-47-21
E-mail: inkos@carrier.kiev.ua,
inkos@ln.kiev.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої
продукції № 2006 від 04.11.2004 р.